

KWARTA (257) *sb f*

kw- (183), qu- (59), qw- (15).

Pierwsze a pochylone (w tym 2 r. błędne znakowanie) [znaczn. 1. a., c., 3.] lub jasne (w tym 1 r. błędne znakowanie) [znaczn. 1.b., d., 2.], drugie a jasne.

sg N kwarta (31). ◇ G kwarty (105). ◇ D kwarcie (2) [w tym: cum praep „po” (1)]. ◇ A kwartę (49) [w tym: -e (2), -ą (2)]. ◇ I kwartą (4). ◇ L kwarcie (10). ◇ pl N kwarty (8). ◇ G kwárt (21). ◇ A kwarty (9). ◇ I kwartami (1). ◇ L kwart(a)ch (3). ◇ du N (cum nm) kwarcie (1) FalZioł II 18c. ◇ A (cum nm) kwarcie (5) FalZioł I 120c, II 20a, V 70, SienLek 144v, GostGosp 126. ◇ L (cum nm) kwartu (8) FalZioł I 13c, 32a, 42b, 45a, 51b, 66c, 74d, 103b.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Czwarta część, ćwierć, czwarta część jakiejś całości (181)*: Quadra item, Czwarta część niektórey rzeczy kwartá/ wiertel. *Mącz* 334d.

a. *Miara pojemności cieczy i ciał sypkich, równa zwykle czwartej części garnca, prawdopodobnie około 1 litra; wielkość kwarty zależna była od okresu, miejsca i rodzaju towaru; cirnea Mącz; quadrans congii 30 uncias seu duas libras mensurales dictas et dimidiam capit, quartarius Cn [quarta – czwierz BartBydż] (162)*: Vwarz ty rzeczy wżytki w wodzie w prostej we dwu kwartach wody/ aże do iedney kwarty wywarz/ potym przecedziwży iżby tego było wżythkiego z kwartę *FalZioł* V 85v; Thy wżytki rzeczy vwarz w winie: w czały kwarcie/ potym ochłodz *FalZioł* V 117, I 75c [2 r.], 143a, V 77; (*nagł*) O Winie nauka. (-) 96. Kwarth w barile/ á 24. garncze/ 4. kwarty w garniecz. *KłosAlg* G; weźmi Winá dobrego albo Málmáyey wkroy w kwartę trzy korzenie chrzanu *SienLek* 106v, 90v; *BielSat* B4v, C; á heminá ieft/ iákomci powiedział/ puł náfzý kwarty: to ieft/ dwa kielifzki/ co ie Cijatos/ iákich cztérzy w kwartę/ zwáli *Oczko* 22, 19v, 22 [2 r.]; *BielRozm* 15 [2 r.]; Málłu do rozchodu kwartami miárá. *GostGosp* 74, 74.

kwarta czego (107): wezmi łoku wroblego profa/ wodki włoŝkhięgo kopru/ piothruŝczaney, kaźdey łnich mnię niŝli półkwarthy *FalZioł* I 57a; Wezmi leliowych kwiatkow ze cztyrzy garfci/ włoŝ ie do kwarty dobrego wina *FalZioł* I 76d; tego kałkuŝu wezmi kwartę á włoŝ do niego trzy czwierię łotu Dragantu *FalZioł* II 19a, I 3d, 5a, 9b, 11b, 13c (78); *KłosAlg* G2; wárgi wielkie á miáŝe/ ták/ iż kaźdy mógl kwartę piwá łnich wynieł/ oblitze iákoby vkoŝlá *March*³ T7; *RejWiz* 62; *Mącz* 29b, 63b, 147b, 390c; Weźmi ŝwieŝo gron koprowych ze dwa łoty/ á włoŝ ię w kwartę Oliwy *SienLek* 160, 14v, 56, 105v, 107, 133v [2 r.], 160v; *BielSat* B4v, C; *Oczko* 19, 20, 20v; Iákom widział ná Seymie ná ten czás w Piotrkowie/ Kwartę winá oŝm groŝzy dawáli łzynkowie. Takŝe y tu w Krákwie/ idŝ do Pániey Marty/ Nie da iedno pięć groŝzy złęgo winá kwarty. *BielRozm* 15 [*idem* *BielSat* B4v, C]; Winá ŝiemłkięgo Węgięriękięgo iedna kwartá [*una quarta JanStat* 1050]/ nadroŝý zá groŝz niech będzię płaconá. *SarnStat* 274; Kwartá pića wízelákięgo/ iáko teráznieyŝa Krákwofka po wżyŝtkięy Koronie bydŝ ma: á cztyrzy kwarty tákie máią czyniē/ gárniec. Gárcy zá tákich w Báręle dwádŝieŝciá y cztyrzy. *SarnStat* 280, 273, 274 [3 r.]; Kaźdy chce wino piē [...] iedną ná dŝieñ kwartą winá do roku łto złoty ch bliŝko vtráci. *SkarKazSej* 704b.

W połączeniu z liczebnikiem głównym [w tym: liczebnik + kwarta (44), kwarta + liczebnik (4)] (48): *Murm* 195; warŝe thy rzeczy we dwu kwarthu wody *FalZioł* I 42b; Wezmi łklenicę wktoreyby było

dwie kwarcie *FalZioł* II 18c, I 13c, 32a, 45a, 51b, 66c (26); 14. towarzyszow: wypili 92. kwart. wina po 26. d. wiele każdy ma dać á wiele to vczyni w łumie. *KłosAlg* G2, G [2 r.]; *Tribus congiis epotis uno impetu*, Wypiwłzy trzi kwarti zá yeden raz. *Mącz* 295d, 29b, 52a, 63b, 147b, 228d; *SienLek* 144v, 163v, 190; *RejZwierc* 194; *Oczko* 20 [2 r.]; Máłła dziełzka ma bydź kwart 22. álbo y gárniec; á ná tym piątná máią bydź/ dla fałszu Dworek *GostGosp* 118, 74, 126; *SarnStat* 274, 280; *SkarKazSej* 704b.

W połączeniach szeregowych (2): Pod kupiectwem fię zamyka [...] przedawanie tych wřzytkich rzeczy/ ktore fię liczbą/ korcem/ wagą/ łokciem/ kwartą y wielkością mierzą. *KlonFlis* A4; *KlonWor* 67.

W charakterystycznych połączeniach: cała kwarta (2) *rowno połkwarty, mierzyć kwartą* (2).

Wyrażenia: »trzecia (a. czwarta, a. piąta) część kwarty« (5): wezmi łoku łzańthy thrzecią część kwarty *FalZioł* I 84c; Garnek ma być tak wielki czo łie weń wleie piątha część kwarty *FalZioł* V 111v, I 74d, V 91, 107v.

»połtory kwarty« = *sextarius Mącz* (19): wřzുകള [!] rzeczy troche przetłukłzi warz ie w wodzie iakoby wpołtory quarty wodi *FalZioł* I 3d, I 5a, 15a, 18a, 21c, 23b (15); *Sextarius* [...] mensura continens duodecim cyathos, Miárá ciekących rzeczy około półtory kwarty. *Mącz* [390]c, [390]c; Albo wźiawłzy Sołnki zwierć/ warz ią w półtory kwarty wody/ áż trzecia część wywre *SienLek* 105v; *Oczko* 19v.

»poł trzeci kwarty« (1): Warz thy rzeczy łkraiawłzy korzenie y figi. w poł trzeci kwarty wody *FalZioł* V 82.

»więcsza kwarta« (1): Wezmi łoku Szadzczowego, łoku łzałwiowego/ każdego łnich po połowiczy wieczłzey kwarty *FalZioł* I 43c.

Zestawienia: »kwarta krakowska« = 1/4 *garnca*, tj. około 1 litr, wg konstytucji z 1565 r. uznającej ją za wzorcową dla całej Polski (2): Napierwey wziąć iagod pńinkowych [...] przydać k temu wodki rożaney [...] á tego tak ma być iakoby czwarta część kwarty krakowłkiej *FalZioł* V 91; *SarnStat* 280; [Poculus vel Cynthus czyni kwarty Krakowłkiej część dzieśiątą. *SienHerb* K2#v].

»poł kwarty« [w tym: *poł kwarty* (24), *połkwarty* (13)] (37): wezmi łoku boragowego mniey trochę niż poł kwarty/ wina w ktorem warzono Citra iabłka także też łpoł kwarty *FalZioł* I 17b; Wezmi łoku ieleniego ięzyku mniey dobrze niżli połkwarty iakoby trecią część kwarthy *FalZioł* I 74d, I 3d, 5a, 9b, 11b, 17b (33); [woda] niema być [wypita] zaráz/ ále po kielifzku/ álbo po pułkwarty *Oczko* 20, 19, 20; A kędy czeládzi máłło dawáią/ tedy kwartá/ puł kwarty/ ćwierć/ puł ćwierci/ mieć do tego drzewiáne łłoieczki *GostGosp* 74.

Szereg: »musz albo kwarta« (1): Szale niech będą łpráwiedliwe/ y iednákie á rowne gwichti/ łpráwiedliwy korzec/ y łpráwiedliwe mułchy albo kwarty [modius aequusque sextarius]. *Leop Lev* 19/36.

b. *Miara powierzchni; 1/4 pręta = równa 5/6 ara* (9) : Cztery ty Kwarty vczynią Pręt/ który będzie mieć Pólek wřzytkich pięc łeth siedmdzieśiąt y łześć/ 576. tylé czworo á niż w Kwarcie: czego tu przykład małz ná Figurze/ w którój iáko widźifz/ łą cztery Kwarty/ á iedná Kwartá iest rozdzielóná ná łto czterdzieści y cztery Pólek. *GrzepGeom* M3v, M3, M3v, M4.

Zestawienie: »kwarta prętowa« (2): Lan ma dwánaście Prętów/ Pręt ma cztery Kwarty/ Kwarta Prętowa ma dwánaście Pólek na wzytki ftrony. *GrzepGeom* M3, M3v.

c. *Równowartość pieniądza w systemie wagowym równa około 2.06 g srebra (8)* : v damyana zlothnyka myłtrza fuego roku therałz przelzlego przed godi, kthoremu srebra polłchoftha łkoycza przelz quarthi vkradł *LibMal* 1550/153.

W połączeniu z liczebnikiem głównym [w tym: liczebnik + kwarta (4), kwarta + liczebnik (1)] (5): [O srebrze] A. 1. mrc̃ ieft 24. skoyce y 96 kwart. á ieden skoćiecz 4. kwarti. *KłosAlg* Hv, Ev; *SarnStat* 675, 696.

Wyrażenie: »kwarta pieniędzy« (1): Iednę quártę pieniędzy łzkodę ćierpiący, zá łpásienié od wielkiego bydła bierze. *SarnStat* 675.

Szereg: »kwarta alias jeden grosz« (2): áby Zydowie [...] nie więćy ná każdy tydzień lichwy wyćiągác/ iedno tylko iednę kwartę/ *alias* ieden grołz od grzywny [*nisi tantum unam quartam alias unum grossum a marca JanStat* 1124] nie śmieli/ y będą powinni z dzięki brác. *SarnStat* 259 [*idem*] 696.

d. *Czwarty ton skali muzycznej; odległość czterech tonów (1)* : Diapente, διάπεντε, Co fie przes kwyntę wespółek zgadza/ διατέσσαρῶν Co przes kwártę. *Mącz* 84d.

2. *Część dochodu z dóbr królewskich, 1/4, a praktycznie 1/5 przeznaczona na mocy konstytucji sejmowej z r. 1562/ 63 na utrzymanie wojska (70)* : A to wždy mamy ná to kwártę/ żeby ná gránicy był żołnierz *GórnRozm* D2, D3v *marg; PaprUp* I3, K; Do tego Dzierzawcy dobr Królewskich aby drugą Quartę dali w takiey potrzebie RP. *ActReg* 10, 80; GRánice Koronné oboygá narodu y wzyłtkich Pańłtw do Korony należących/ od wtárgnienia nieprzyaciela włzelákiego/ obroną opátrowác/ nakładem nálezym mamy y powinni będziem y potomkowie nález/ ołtáwując Quártę w mocy wedle Státutu Polłkiego. *SarnStat* 130; BEłpieczeństwo miałt nálezych Kráková/ Lubowle/ Rábłztyná/ Oświęćimiá/ Kámieńcá/ á tego z Quárty/ Poznaniá Kiiowá/ Brácláwiá/ zá vchwałá Séymu tego/ ludem łłżebnym piełzym opátroiemy. *SarnStat* 135; A iefliby kto Stárołtę álbo Dzierzawcę pozwał o grunty nález/ z których Dzierzawcá albo Stárołtá Quártę dawa *SarnStat* 138; IEłliby fie kto łzláchćicem mienił/ y wdawał nie będąc im/ áby dobrá łwoie tráćił/ połowicę do Quárty/ á połowicę do delatorá/ o co *forum* ná Trybunał *inter causas officij*. *SarnStat* 239, 6, 7 [2 r.], 26 [2 r.], 102, 103 *żp* (49); Záłię ná dzień pierwłzy Miełsiácá Lipcá/ dla odbierániá qwárty/ ktoraby iuz do tego łkárbu oddawána być miála [*szafarze skarbu, aby się zjeżdżali*]. *VotSzl* Ev, B4, Ev, E2.

W charakterystycznych połączeniach: kwartę brać, (od)da(wa)ć (7), płacić.

Fraza: »kwarta idzie [z czego]« = *kwota przeznaczona na wojsko wpływa z jakichś dóbr (4):* Quártá z tych dóbr Mázoweckich *non obftante reformatione* isdź ma do Ráwy przedsię. *SarnStat* 1148, 354, 367 [2 r.].

Zestawienie: »kwarta rawska« = *kwarta wpłacana do osobnego skarbu zwanego „rawskim” od siedziby w Rawie Mazowieckiej (1):* QVARTA RAWSKA. Qwártá fie poczęła w Piotrkowie. 1562. *SarnStat* 359.

W przen (2) :

Fraza: »kwarta by doma została« = *nie trzeba by płacić podatku, oddawać pieniędzy* (2) : Miałto nakładów ná obronę potoczną, y áby Quártá domá zořtáá, rádzą niektóry Máchionatus Niemieckim řpořobem pořtánowić. *SarnStat* 130, 131.

[*Zwrot:* »siedzieć na kwarcie« = *być osadzonym na gruncie objętym podatkiem kwarcianym:* W tej wsi p. wojewoda sandomirski ma kmieci 7; siedzą na kwartach i na gruncie sobowskim *LustrSand* 128.]

Przen: metonim.: Sprawy związane z płaceniem kwarty (4) : Ią niewiem czemu tego Pánowie Pořłowie prágną/ żeby řády ná Seymie bywáły/ gdyż oni do řádownie nie należą/ chyba gdy Krol o kwártę řádzi. *GórnRozm* K4v; A któryby Deputat do Quártý *in persona* nie przyiechał/ tedy *salarium* brąć nie ma. *SarnStat* 367; A potym póki iedno Séym będzie/ mamy odpráwować té *criminalia* ná káżdą Srzodę/ Piątek/ y Sobotę/ nie omieřzkawáiąc innych řpraw Séymow inależących. A zwiáczá *nullo iure*, y Quártý řádzienia/ wedle Constituciiéy Lubelřkiéy *SarnStat* 149 [*idem*] 857.

3. *Naczynie przewaźnie metalowe o pojemnořci okolo 1 litra; cotyla Murm; cirnea, triens Mqcz; quadrans, quartanus Cn* (6) : *Murm* 195; Item zeznała yřch v pyotra czecha wořtrorogowey kamyenyrczi wmor kwarthą vkradla y konwiřřarovi myedzi wrothi yá chczyala przedacz *LibMal* 1545/96v; *Cirnea*, Miárá winna/ Kwartá/ Bocal. *Mqcz* 54c, 464a.

Wyrażenie: »kwarta cenowa« (2): *FalZioł* I 52b; Item wkracowye v Pawła Conuifřara quarthą czanową vkradl, thą zidovi thamze za gr. 8 przedal *LibMal* 1544/78.

Szereg: »szklenica albo kwarta« (1): á potym wyřtaw to na řłończe w řkleniczny albo w kwarcie czenowey przez dwadźiefcia [!] dni. *FalZioł* I 52b.

Synonim: 1. *czwierć* 2. »czwarta część«.

Cf [KWARCIZNA], POŁKWARCIE, POŁKWARTEK

AKtt, TG